

שינויים ותמורות בחברת מייחדי האל "הדרוזים" במזרח התיכון:

מאת: רדואן מנסור

תקציר:

מייחדי האל " הדרוזים " כאמור חיו בבדלנות על פסגות ההרים ושמרו על סולידריות בינם לבין עצמם באזורים השונים ובין היתר במזרח התיכון. כך התקיימה קטגוריה מיוחדת שיש לה בסיס תרבותי, היסטורי ואתני משלה שהבדיל אותה מן הערבים ומן היהודים . ואף שאין להם מדינת לאום משלהם הצליחו לשרוד ולשמור על ייחודם האתני, הדתי, התרבותי והגיאוגרפי. ככל הנראה בזכות דתם אשר שמרו אותה בסודיות ובקנאות רבה, אחד מעקרונות הדת ההישרדותיים, לצד קיום חיי חברה במעגל סגור, שמירת המסורת במיוחד על ידי, דרך ובאמצעות הנשים בקהילת מייחדי האל "הדרוזים " וכן על ידי אנשי הדת, להוסיף את התנאים הגיאוגרפיים הפיזיים השוררים באזור התיישבותם על גבי ההרים, באגן התיכון, לרבות בסוריה בלבנון ובישראל. (סופר, 1998 מתוך דנה, : 188-192). מנגד קהילה זו קיימה אינטראקציות ויחס גומלין יחד עם עמים אחרים ותרבויות שונות, לרבות במאות האחרונות כאשר הנגישות אל הישובים שלהם הפכה לקלה וזמינה. דבר שחשף אותם להשפעות שונות וגרם לשינויים ותמורות בקרבם. מאמר זה יעסוק בשינויים אלה בתחומים שונים הכלכליים, החברתיים ואחרים

מבוא:

לאחר הקמת מדינת ישראל מייחדי האל "הדרוזים" בחרו להשתייך לישות הגיאופוליטית-לאומית, למרות שאינם שייכים ללאום הרוב, מנגד לא זנחו את מורשתם התרבותית, לא נטמעו והמשיכו לשמור על בדלנות ועל עצמאות דתית. הוחל עליהם חוק גיוס חובה לצבא הגנה לישראל בשנת 1956, ושולבו במערכת הביטחון הישראלית. גיוס זה העמיק את הנבדלות שלהם והביא לשינויים ולתמורות בחברת מייחדי האל "הדרוזים". אחוז גדול מהמפרנסים נהיה משירות בכוחות הביטחון, מנגד הצעירים זנחו אופציות אחרות כמו רכישת השכלה גבוהה, משלוח יד במקצועות חופשיים, הכשרה מקצועית, פיתוח חקלאות, מסחר ושירותים והתמקדו בשירות הצבאי (חלבי, 2009 : 50). כך שהעולם המודרני מצא את דרכו תושבי הכפרים ובצדו רעיונות חדשים וזרים למייחדי האל "הדרוזים", צמצם במידה מסוימת פערים כלכליים ומנגד פגם במידה מסוימת בחינוך הגבוה בקרב בני קהילה זו (חסן , 1992).

הישובים החלו עוברים תמורות ותהליכי עיור ומודרניזציה, שינויים כלכליים, תעסוקתיים , פיזיים ואחרים להוסיף לכך גורמים גיאוגרפיים, פוליטיים, חברתיים ודתיים, כל אלה העמיקו את הנבדלות של מייחדי האל "הדרוזיים" ועיצבו קטגוריה מיוחדת של יישוביהם. אולם בד בבד קיימו את מודל "המודרניזציה הסלקטיבית", בו אמצו מבנים וערכים חדשים לצד המשכיות המערכות "המסורתיות" הקיימות במעין דפוס תפקוד אינסטרומנטאלי.

דפוס התפקוד הפרימורדיאלי גם הוא בא לידי ביטוי, כשאחד הביטויים לקיום חיים במעגל חברתי סגור הוא אי קבלת האחר לתוך החברה, הנשואים הם פנימיים אנדוגמיים, בתוך הישובים של מייחדי האל "הדרוזים", ובין הישובים באזורים השונים. תחילה, הנשואים היו בתוך החמולה עצמה ובין קרובי משפחה, מכוון שלקרובי משפחה היו אינטרסים משותפים, ובנשואים של קרובים משמרים את הכוח והרכוש, הקרקעות והנכסים בתוך מעגלי קרובי המשפחה, ומחזקים את תחושת השייכות והסולידריות בין קרובי המשפחה כנגד כוחות חיצוניים. מייחד האל "הדרוזי" נוהג לקרוא לאשתו "בת דודי" ואין זה מקרי, ביטוי זה משקף את חשיבות הנשואים בין קרובי משפחה בתוך החמולה (Layish, 1982). אולם, תופעת נישואים בין קרובים נפוצה במקומות רבים בעולם ולא דווקא ייחודית למייחדי האל "הדרוזים" (Ladislav, 1989: 1). עם הזמן החלו קשרי נישואין בין חמולות נוספות ביישוב, תחילה נשואים אלה תאמו את הלך הרוח ביישוב והיו מונעים ממאבקים פוליטיים פנים יישוביים, מניגודי אינטרסים חמולתיים, משמירה על סטאטוס חברתי וסכסוכים אישיים.

לימים ובשל גודל החמולה והתרחבות הישובים החל תהליך של פיזור הבניה המרוכזת של החמולות שגררה אחריה תהליך של התפרקות של בתי אב, עצמאות כלכלית ותהליכי אינדיווידואליות המהווה חלק מתהליכי המודרניזציה.

ההתפתחות המודרנית והטכנולוגית הפכה את המרחקים בין הישובים לקצרים והרחיבה את קשרי הנישואין בין הישובים, לרבות ביישובים המעורבים עם אוכלוסיות נוספות לבד ממייחדי האל "הדרוזים". קשרי נישואין בין הישובים הללו הושפעו כאמור מתהליכי מודרניזציה ומשינויים חברתיים, כלכליים שעברו על חברה זו. כשהאינטראקציה בין ההתפתחות הכלכלית והחברתית יצרה שינוי חברתי. שינויים אלה החלישו את חשיבות הגורמים השיוכיים לחמולה זו או אחרת וחיזקו את הגורמים ההישגיים אשר היוו מדד בבחירת בני הזוג.

ריכוזי כפרים באזורים מסוימים חיזקו את הקשרים מסיבות שונות כגון סולידריות, הגנה וערבות הדדית ובין היתר נוצר שיעור גבוהה של קשרי נישואין.

השינויים הפוליטיים במפת המזרח התיכון, יצרו גבולות מדיניים בין מדינות הלאום ואלו פגמו באינטראקציה חברתית בקרב מייחדי האל "הדרוזים" במדינות המזרח התיכון, ובהעדד אינטראקציה חברתית עובדה זו השפיעה גם על קשרי הנישואין. ואף שקיימת אויבות בין שלוש מדינות הקהילות של מייחדי האל "הדרוזים" במזרח התיכון: סוריה, לבנון וירדן, נשתמרו קשרים חברתיים מצומצמים בשל קרבה משפחתית הדוקה.

חלק ממנגנוני ההירדות של מייחדי האל " הדרוזים הוא האיסור הגורף והיחס העוין שנותנים לנישואי תערובת שאינם מתוך קהילת מייחדי האל, אקסוגמיה זו גורמת להסתעפות יתר של קשרים ולהחלשת הנאמנות התוך קהילתית. אנשי הדת מתארים נשואים מסוג זה כמעודדי פירוד, יוצרים ניגוד במחויבות ומסכנים את המשך הקיום והייחוד של מייחדי האל "הדרוזים".

האנדוגמיה של קשרי נישואין תוך ובין יישוביים מהווים מנגנון המקיים את גבולות הנבדלות, שומר על ייחודיות מייחדי האל "הדרוזים", על לכידותה ומבטיח את המשך קיומה, כך שהמושג

של קהילת מייחדי האל "הדרוזיים" מסמל הרבה יותר מאשר אוסף אנשים שיש להם דת משותפים וחיים באזור משותף.

קשרי הנישואין בין חמולות חיזק את קשר הדם, הפרימורדיאליות בין החמולות ובין חברי הקהילה בישובים, וכך נוצרה והתחזקה רשת חברתית גדולה ומסועפת של קרובי משפחה בדרגות קרבה שונות. קשרים אלה חיזקו את הערבות ההדדית ואת העזרה ההדדית, הסולידריות, ההזדהות ותחושת השייכות בקרב חברי קהילה זו באזורים השונים. גם זו לא תופעה ייחודית של מייחדי האל "הדרוזים" ולכך יש דוגמאות נוספות בעולם (Osterreich, 1965: 141).

קשרי דם שכאלה, בתוך קהילה החיה במעגל חברתי סגור, וקיימו מערכת קשרי נישואין אנדוגמית, חיזקו את הסולידריות ביניהם, את תחושת הגיבוש החברתית, פתח יחסי חברות משמעותיים ומיוחדים ואף יש המפרשים אותם כאחוות דם (Brain, 1976), יש להם ערכים, נורמות וכן רקע חברתי דומים. קשרים אלה, שמרו את הבדלנות ומאידך גיסא את ייחודם הדתי והאתני של מייחדי האל "הדרוזים" לאורך השנים.

תהליכי המודרניזציה והתמורות בגידול אוכלוסיית מייחדי האל "הדרוזים" בישובים שלהם לצד דפוסי התעסוקה, הביאו לשינוי ופריצת גבולות השטחים והמרחבים החמולתיים שאפיינו את הכפר המסורתי ולימים נוצר טשטוש במרחבים השייכים לחמולה זו או אחרת או בבעלותה, אך לא בהכרח על חשבון קשרי הגומלין בין חברי החמולה האחת. תהליך נוסף שחל בישובים אלה הינו קליטת מהגרים, חמולות שלמות, משפחות גרעיניות ובודדים.

לדוגמה במאות ה-12, ה-15 וה-16 (Fitro, 1992 : 31-34) בהן הגרו מהר הלבנון, ואדי אתים שבדרום לבנון, וג'בל אל-אעלא שבאזור חלב בסוריה, כתוצאה של צורך כלכלי, ומסיבות ביטחוניות הגרו מהם והתיישבו בישראל, בגליל העליון והתחתון ובהר הכרמל. מה שעודד הגרה נוספת במאה ה-19 הייתה מלחמת האזרחים בלבנון, לרבות בין המרונים למייחדי האל "הדרוזים" אשר בעקבותיהם נאלצו להגר חמולות שלמות ואף ולעיתים כפרים שלמים מהר הלבנון, להר הדרוזים ולארץ ישראל (פלאח, 2000 : 29-33). ובמחצית השנייה של המאה העשרים רבים מבני מייחדי האל "הדרוזים" מסוריה ומלבנון, חיפשו מקומות תעסוקה בערב הסעודית, ובמדינות המפרץ הפרסי ואחרים בחרו להגר לאירופה, אמריקה הצפונית והדרומית וכן לאוסטרליה (סאלח, 1989 : 13). התקיימה הגירה גם לקנדה לברזיל, לארגנטינה, לוונצואלה, מדינות אפריקה, ומערב אירופה באנגליה, צרפת וגרמניה (חלבי, 2009 : 51-52). בישראל הזדהו עם המדינה מעת הקמתה ואף פעלו יחד ובשיתוף פעולה, אף בטרם הקמתה, מתוך אינטרסים ביטחוניים וכלכליים ומתוך רצון עז לשמר את עצמאותם החברתית, אך נחשלותם ושמרנותם של קהילת מייחדי האל "הדרוזים" גרמו לחוסר ניצול האפשרויות הכלכליות והתעסוקתיות שעמדו לרשותם. חלק מהכפרים שלהם עוד בשנות ה-60 היו מנותקים מהאזורים העירוניים וללא שירותים חיוניים כמו מים וחשמל. תהליך תיעוש ופיתוח ענפי מסחר החל בחלק מהכפרים בשנות ה-70 בסיוע הון עצמי או/ו גורמי חוץ, שניצלו את כוח העבודה המצוי בישובים. החל תהליך של חדירת סוכני מודרניזציה שסייעו בהקמת תשתיות חיוניות לתעשייה. התפתחה מיומנות וניסיון בקרב הפועלים, פותחו מקומות תעסוקה לנשים, וממוצע המועסקים הגברים מחוץ לכפרים עמד על 60%. העיסוק בחקלאות פחת בשיעור רב לכדי 7%, אחוז המתפרנסים

מעיסוק בזרועות הביטחון עלה לכדי 42.3% והחלה מגמת עליה באחוז הנשים שרוכשות השכלה גבוהה בקרב קהילת מייחדי האל "הדרוזים" זו בישראל (חלבי, 2009: 59). ובראיה רב שנתית גדל כלל מספר הסטודנטים מקרב מייחדי האל "הדרוזים, תוך כעשור וחצי, בין השנים 2000 – 2015 לפי 2.98 וכמעט שילש את עצמו. 90% מתוכם למדו לתואר ראשון ו- 7.2% מתוכם למדו לתואר שני, תמורה נוספת חלק בין השנים 2010 – 2015, בהן עלה מספר המוסמכים לתואר שני לפי 2.79 (נתוני למ"ס 106/2017).

הדור שחי בתקופת הקמת מדינת ישראל, הביע נאמנות לה ללא תנאי וללא סייג ואף שמח על כל אשר ניתן להם על ידי הממסד, יתירה מזו דור זה רץ להידמות ליהודי שחי בה, בהרבה מובנים, אולם לא כך פני הדברים בדור ההמשך שאינו מסתפק במועט, דור היודע לבקר ולהביע את אכזבתו מהממסד ומהיהודי שבשלטון, דור זה הפסיק להדמות ליהודי וחזר למיסוד ובניית זהותו האתנית מחדש וביתר שאט, בדומה לשלבי המעבר המתוארים במודל הלמס אשר חקר את הזהות האתנית של השחורים בארצות הברית (Helms, 1990).

הסולידריות והערבות ההדדית בין היתר, סייעה בקליטת המהגרים ואף לא פסחה על סיוע ותמיכה כלכלית בתוך בישובים, בינם לבין עצמם ואף תמיכה כלכלית חוצה מדינות, כך למשל תושבי רמת הגולן בישראל תמכו כלכלית בקרוביהם שבסוריה בשל מצבם הכלכלי הירוד. הסולידריות הקהילתית באה לידי ביטוי בקיום מערכת קשרים של ניחום אבלים, באמצעות טכסים פולחניים המסייעים למתאבל להיות פחות מבודד, ומסייעים בידו להיערך מחדש, לאסוף את כוחותיו ולהמשיך את דרכו. תמיכה קהילתית זו לרבות בעידן המודרני בו מתקצרים המרחקים בשל יכולת הנייד, מבטאת תת מודע קולקטיבי של התרבות וממלאים פונקציה דתית, תרבותית או טיפולית במידה רבה, בתמיכה ובהשתתפות בעת טקסי ההלוויה והקבורה, בתמיכה בתקופת השבעה, בהזדהות והאמפטיה, בהטפה, מספורי נביאים וצדיקים ומניסיון אחרים. בשונה מהחברה המודרנית שמשאירה חלל בנורמות התנהגות וערכים, הקשורים לתחומי החיים וביניהם גם לאובדן, אין בה צפיות ברורות, אין כללי התנהגות ברורים ומוגדרים ושורר בהם מצב של אי בהירות (גרנות, 1985: 90). מנהגי האבל ממלאים את הפונקציות לעיל לגבי האבלים, ומבליטים את עוצמת הסולידריות והשפעתה. יחס מייחדי האל "הדרוזים" למוות ולאבל, מיוחד ושונה משאר הדתות השמימיות, התייחסותם לגוף ולחיים כשלב מעבר. החיים מתוארים כבגד שהנשמה לובשת ומחליפה עם המוות (טליע, 1967: 100). זהו גלגול הנשמות המוטבע באמונה, משפיע על מנהגי האבלות ומחזק את הסולידריות והלכידות הפנימית בקרב הנמנים על קהילה זו. לצדו מתקיימות מצוות "שמירת האחוה", בה הם מצווים לסייע האחד לשני, כי אחים הם, לבל יזדקקו לגורם חיצוני נוכרי להם זהו אלמנט נוסף המקדם את הסולידריות ואת הלכידות החברתית.

דיון

תחושת השייכות של מייחדי האל "הדרוזים" כמיעוט דתי נרדף, חזקה את הערבות ההדדית ואת הסולידריות בין חבריה והיוותה מכפיל כוח בזהות העצמית של אנשי קהילה זו, לצד התעצמות הצורך בהישענות על מקור ורקע תרבותי אחד ומקור דתי בר סמכה מוגדר וברור. המבנה הדתי והחברתי היוו תרגום של ממש לתחושת הזהות הייחודית של מיעוט זה. במבנה ובמוסדות הדת

של מייחדי האל "הדרוזים" מתגלה אחיזתם האיתנה במורשתם, בזהותם, בתרבותם ובמנהגייהם הדתיים ובעוד ניתן לזהות במבנה החברתי: הרמוניה, גיבוש וסולידריות בין חבריה.

המבנה הדתי בא לידי ביטוי ראשית בבית התפילה "אל-ח'לוה", אשר פירושו מקום התבודדות עם הנפש הרחק מענייני הדיומה, לשם התבוננות וקריאה בספרי הדת והרמת תפילה לבורא עולמים, אך בשל אילוץ אובייקטיבי ניתן גם כן לקיים את התפילה בכל מקום. על כל פנים בתי התפילה צנועים למדי, ללא סימני היכר או בולטות, הצנעת בתי התפילה איננה סתמית, אם כי מבוססת על עקרונות דתיים לצד אקט הישרדותי. לבית התפילה סידור וחוקיות משלהם המאופיינים ברצינות מלאה ובהתעלות נפש. חובה לשמור בקנאות יתירה על ספרי הדת, בבתי התפילה פועלים ונוהגים לפי כללי התנהגות מאד מוסריים, לומדים את סידורי התפילה, את קיום המצוות ואת כללי התפילה. החוקים ברורים ונוקשים ולצדם עונש קשה אשר בא לידי ביטוי בהרחקה מבית התפילה, לפרק זמן מסוים, בהתאם לסוג העבירה, עונש זה תופס משמעות כבדת משקל, כאשר בזמן ההרחקה נפטר המורחק, לכך יש משמעות דתית גדולה בהקשר לאמיתות כוונת המורחק בהיקשר לדתיות שלו, דבר שיכול לפגוע בשמו הטוב של המרוחק באופן משמעותי. לכל ישוב או כפר יש בית תפילה משלו ולעתים קיים יותר מבית תפילה אחד. אחד מבתי התפילה המרכזיים במזרח התיכון, הם בתי התפילה של אל-ביאדה "חלואת אל-ביאדה" בכפר "חצביא" שבלבנון, אשר מהווים מרכז רוחני שפוקדים אותו בני הקהילה מארצות שונות, לשם שהות זמנית, התבודדות, הסתגפות והתנזרות, במהלך שהות זו לומדים ומרחבים את לימודיהם הדתיים לכדי קריאת ספרי הדת בעל פה. לעתים בסביבה עוינת ולצד בתי התפילה, של חברי קהילת מייחדי האל "הדרוזים" בנו והקימו מסגדים בכדי לשרוד ולהתאקלם עם הסביבה האסלאמית ושכנותם הלא סלחנית כלפי השונה מהם (אל-חלבי, 2008 : 47-48), דבר שלא נמצא אותו בקרב מייחדי האל, הדרוזים" החיים במדינות חופשיות .

לכל בית תפילה יש מנהיג מוביל "סאיס" אשר מנתב את התפילה. התפילה מחולקת לשלושה חלקים "פרק ההקדמות" פתוח לכל חבר הנמנה על קהילה זו. החלק השני שירה דתית וקריאות של טקסטים המיועדים לריסון הנפש לבל תסחף למנעמי החיים ותתרחק מצווי האל. החלק השלישי מיועד אך ורק לאנשי הדת שהעמיקו בלימוד ספרי הדת ועברו מבחן קבלה סגפני, המעיד על שליטה מלאה בריסון הנפש ושליטה עצמית גבוה ביצר התאוות, לרבות קיום עקרונות ומצוות הדת ואי ביצוע עבירות ניאוף או הריגה, תהליך המסתיים בשבועה אישית. בנוסף לבתי התפילה, למייחדי האל "הדרוזים" קיימים מקומות הקדש, מבנים ציבוריים דתיים, אשר באים לידי ביטוי במבנים מקודשים במקומות בהם עבר או התיישב נביא או נקבר כהן דת רם במעלתו הדתית. מקומות אלה מועדים לביקורים ולהתכנסויות דתיות או חברתיות. דרך ובאמצעות ביקורים אלה נרקמות חברויות וקשרים חברתיים. אילו מתהדקים ומתחזקים וככלל מעצימים את הסולידריות בין חברי קהילה זו. על כל פנים הלויאליות בכל ההקדשים הללו הינה לבורא עולם, אהבתם וכניעתם לו, האימון, הכיבוד ההערכה שהם רוחשים לדתם. כמעט בכל ישוב של מייחדי האל הדרוזים יש מקום הקדש (אל-חלבי, 2008 : 45-48). כיום מקומות אלה משמשים את אנשי הדת, לרבות בני הנוער הדתי, להסתגפות וללימודי דת. בחלק מהם מקיימים מעין בית ספר דתי ללימוד והעמקה בתחומי הדת, מצוות ומנהגים דתיים. אנשי דת בוגרים מקיימים בהקדש התכנסויות דתיות, מקיימים פולחן דתי, תפילות והטפות להסברת נושאים

דתיים "מ(ו)ד'אכראת". הלא דתיים מבני קהילה זו, מקיימים במבנים ציבוריים דתיים אלה מפגשים חברתיים וטקסי נדר נודרים בני המשפחה ואלוהים מממש להם את משאלות לבם ונדרם.

בהיבט החברתי ומתוך ערבות וסיוע הדדים לצד הסולידריות שמאפיינת מייחדי האל "הדרוזים", ייסדו לעצמם מוסדות ציבור עצמאיים וניהלו אותם בעצמם, לרבות עמותות ושמרו על קשר בין חברי קהילה זו ברחבי העולם. ארגונים שכאלה קיימים באמריקה הצפונית והדרומית, באוסטרליה. בלבנון הקימו מגוון מוסדות ציבוריים לשירותים ותמיכה חברתיים, בתחומי הרווחה, הבריאות והחינוך. תמכו בנפגעי מלחמה, הקימו בית ליתומים מבני הקהילה, רשת של בתי ספר בשם "אל-ערפאן א-תוחידייה"- ההכרה בייחוד האל, "אל-אשראק"- הזריחה, הוקמו בתי חולים, בית ספר לאחיות, בתי קשישים ועוד. מוסדות דומים קיימים בארצות השונות בהם חיים מייחדי האל "הדרוזים".

בכל ריכוז קהילתי במדינת לאוס, נבחרת דמות מייצגת לכל הקהילה, מנהיג רוחני / ראש עדה רוחני שמרכז את ענייני הדת וסוגיות נבחרות הקשורות לקהילה ולבעיותיה כלפי מוסדות המדינה וקיים יחסי גומלין עם ההנהגה של דתות אחרות. לצדו מתנהלת וועדה מייצגת המורכבת מאנשי דת רמי מעלה המוכרים וידועים לקהילה. המנהיג הרוחני נבחר על ידי מועצה דתית / עדתית נבחרת, אשר הרכבה משתנה ממדינה למדינה, בחלק מהמדינות המועצה מייצגת את כלל הציבור ובחלק האחר המועצה בלעדית לאנשי הדת בלבד. המועצה בוחרת וועדות המתנהלות תחת המנהיג הרוחני כמו וועד מנהל, ועדת כספים, חינוך חברה, תחיקה, דת, הקדשים וועדה לענייני הגירה ומהגרים.

בלבנון הקימו לצד המועצה הדתית, מועצה לחקר וצמיחה (1977) על מנת להדוף את ההשמצות ופרסומי פגיעה בדימויים, מועצה זו פעלה לקיום סטטיסטיקות, פרסמה ספרים ומחקרים הקשורים להיסטוריה, לאמונה, מנהגים ומסורת של מייחדי האל "הדרוזים" לצד ספרי ספרות ושירה ואף ניסו להקים מועצת גג בינלאומית לכלל הקהילה. הקימו את איגוד העשייה החברתית/איגוד אנשי האקדמיה "הדרוזים" (1958) לתמיכה בסטודנטים מחברי הקהילה, למתן הלוואות ולקיום פעילות תרבותית וחינוכית. והקימו מוסד למורשת "הדרוזית" להחייאת ולריענון המורשת הקהילתית בהקשרי חברה, היסטוריה, אנושי ודתי (אל-חלבי, 2008 : 75-76). באופן כללי ניתן לומר כי צעירי קהילת מייחדי האל "הדרוזים" ממלאים תפקיד חשוב בדינמיקה של הקהילה, במישורים החברתיים, החינוכיים ובעשיית חסד ותמיכה בנחלשים, כמו כן והמבוגרים זוכים למעמד מיוחד של כבוד והערכה בחברה כשהדתיים שביניהם מהווים שומרי הסף של זהות מייחדי האל "הדרוזים".

שינויים ותמורות בקרב האישה מייחדת האל "הדרוזית" :

האישה מקרב קהילת מייחדי האל "הדרוזים" ממלאה הרבה תפקידים בחברה האגרארית, סייעה בעבודות הזריעה והקציר ואף כיסתה כ- 60% מצרכי המזון של המשפחה במשך שנים רבות ועד שנות הששים במאה ה-19. (תקי א-דין, 2007 : 33-30). עסקה גם באמנות שימושית, כמו בניית סלים ומגשי קש אמנותיים, תוך ניצול שאריות הקש שנותר מהקציר. מגשים אלה שימשו אותה

למספר צרכים בבית כמו להגשת אוכל, לאפיית לחמים, ליבוש מצרכי מזון לפני אחסנתם כמו תאנים, במיה, לוביה ועוד ואף למכירה תמורת כסף בכדי לקנות מוצרים שאין הישוב מייצרם כמו אורז, סוכר, בגדים וחומרי סריגה או דרך החלפה עם מוצרי צריכה משפחתיים אחרים המיוצרים בישוב. הסלים שימשו לנשיאת הפירות שגידלה המשפחה במטעיה תנובות כמו ענבים, תאנים, תפוחים רימונים, זיתים ועוד. האישה עסקה גם כן בתפירה ובסריגת פירטי לבוש לבני המשפחה, לרבות לתקופת החורף וכן בסריגת מרבדים. בריגה במחטים, ובמסרגות למיניהם לאחר יצירת חוטי הסריגה מצמר כבשים.

לאישה מעמד נשגב המזכה אותה בכבוד, בהערכה ובמעמד מיוחד במשפחה ובחברה. האישה דמות מרכזית בבית האב ואף יש המגדירים אותה כלב הפועם בבית, היא האמונה על גידול וחינוך הילדים במשפחה, היא המנהלת את הבית ואת משקו (אל-חלבי, 2008 : 87).

מאות בשנים האישה של קהילת מייחדי האל "הדרוזים" מילאה תפקיד מרכזי בחברה, שמרה על יציבותה ולכידותה, לרבות בתוך המשפחה הגרעינית אשר החברה בה המשפחה נחשבת כמוסד קדוש, והאישה בו שמרה את הערכים, המסורת והמנהגים ובכך שמרה את החברה ודאגה ליציבותה. תפקידים אלה מזכים את האישה בהרבה כבוד והערכה וכן במעמד מיוחד בחברה לצד העובדה שאין לה כל אישה אחרת המתחרה עמה על תפקידיה השונים בחיק משפחתה, דהיינו שאיסור הפוליגמיה בקהילת מייחדי האל "הדרוזים" מהווה את אחד הביטויים המעצימים את האישה. מנגד בעת פרידה וגירושין בין בני הזוג מקהילת מייחדי האל זו אין דרך חזרה כך שפעולה זו מחייבת מחשבה עמוקה טרם ביצועה, להוסיף כי הנישואין מתקיימים אך ורק בין זוגות מתוך הקהילה ובנוסף לאמור חל איסור לקיים חיי נהנתנות עם אישה בכלל לפני הנישואין ותמורת תגמול כלשהו בפרט (א-נג'אר מתוך זהר א-דין, 1994: 221). עוד נאמר על האישה מייחדת האל "הדרוזית" שהיא הטהורה ביותר והשומרת ביותר על כבודה על פני תבל (חסין, 1968 : 26-27), ואף ציין זאת ההיסטוריון הצרפתי בוג'יה דה סאן ביאר בכתביו בסוף המאה ה-18 כי "הנשים בקהילה זו, בקיאות יותר מהגברים בתחומי הדת, ועל כתפיהן מוטלות אחריות העברת הידע, תכני ספרי הדת ופירושיה לנשים אחרות, לצד חינוך הילדים, לפי יסודות הדת והמסורת הרשומים בדת. בבית, הילדים לומדים מאימהותיהם ומסבותיהם את ההבדל בין טוב לרע, מנתבות את דרכם המוסרית וההתנהגותית ומעצבות את אישיותם לכל המשך חייהם" (תקי א-דין : 2007, 64).

כל אלה שמים את האישה במעמד נשגב לצד התפקידים שהיא ממלאת בפועל כמו ניהול משק הבית, חלק הארי בחינוך הילדים, בקבלת פני האורחים והדאגה התמידית לבני משפחתה ולצרכיהם.

לאישה מייחדת האל "הדרוזית" מעמד מיוחד בספרי התבונה הדתיים, ארבע אגרות דתיות יחדו לאשה, שתיים מתוכן יחדו לנשים הבוגרות ושתיים לבנות הצעירות. אגרת מספר עשרים וחמש מתייחסת לנישואין וכוונה לשליחי הדת ולשופטים, במרכזה עיקרון השוויון בין האישה לגבר וחובת מייחד האל להשוות את אשתו לעצמו בשוויון מלא הן בענייני הדת והן בענייני דיומה ולחלוק את כל אשר ברשותו, ממונו ונכסיו, עמה ובעת פרידה בין השניים תהא זכאית למחצית מנכסיו וכן הוא. באגרת החמשית יש עידוד לרכישת ידע ולמידה בקרב הנשים ומתן האפשרות

להן למימוש השכלתן. על כל פנים האישה מייחדת האל "הדרוזים" נטלה חלק בהפצת הדת האגרות שנשלחו והופצו נקראו גם בקרב הנשים לציין עוד כי באגרת מספר 47 נתנה תשומת לב לחינוך הדתי בקרב נשים וכן בלימודי הדת. יתירה מזו גם בראש משלחות דתיות עמדה אישה לעיתים כדוגמת "אסית סארה" (אבו עז א-דין, 1990: 312-317).

אם כן הנשים נטלו חלק משמעותי גם בענייני הדת, התפילה, וקיימו חוגי לימוד לנשים, הסברה והטפה וחלקן נהגו לכתוב את כתבי הדת במו ידיהן כמקובל בקרב אנשי קהילה זו. אולם לא פסחו על תחומים נוספים בהם נטלו חלק פעיל וחשוב בתחומים שונים: פוליטיקה, חברה, לחימה, ספרות, מוזיקה ואמנות ולכך יש דוגמאות רבות בקרב נשים לבנוניות, סוריות או מהגרות אך לא רק הן (זהר א-דין, 1994: 217-224. נויחד', 2000 אבו תוראבי, 2003: 28 – 36. תקי א-דין, 2007).

החל ממחצית המאה העשרים חל מפנה בחברה של מייחדי האל "הדרוזים" והתחיל תהליך של הגירה מהכפרים האינטימיים אל הערים הגדולות לשם חיפוש אחר פרנסה ומחיה נאותה למשפחות, אב המשפחה עבר לגור בעיר באופן זמני והחל לעבוד בה ולשלוח כסף למשפחתו בכפר, על מנת לשפר את רמת חיי משפחתו ולאפשר לימוד והשכלה ראויים לילדיו. בלבנון לדוגמה לעיתים היגר לביירות, לעיתים ההגירה הייתה אל מעבר לים והגיעה לאמריקה הלטינית, לאוסטרליה, לקנדה לארצות הברית, לאירופה למדינות המפרץ הפרסי ולערב הסעודית. הגירת הבעל יצרה מעמסה גדולה על כתפי האישה והוסיפה עוד אחריות עליה. ולפעמים זה גרר את הגירתה של כל המשפחה אחריו, תוך חשיפתן לתרבויות אחרות ומתירניות יותר. לימים הסתמנה אינטגרציה בקרב משפחות אלה שהשתקעו לאחר הגירתם עם החברה החדשה וריחוק מהמהמסורת, מהמנהגים והערכים שגדלו עליהם בקהילה של מייחדי האל "הדרוזים". שינוי נוסף היה בצמצום ונטישת המשפחה המורחבת וההתמקדות בבית האב ובמשפחה הגרעינית ביותר. כך שהפרט הפך במרכז סדר העדיפויות ובכך החל תהליך אינדיבידואליזציה כנהוג בליברליזציה העכשווית ובחברה המודרנית (תקי א-דין, 2007: 44-45).

האישה בקהילת מייחדי האל "הדרוזים", יכלה לשמש בתפקיד בעל משמעות דתית גבוהה וישנן נשים שאף זכו להגיע למדרגה דתית בכירה. זכויותיהן בתחום דיני המעמד האישי כמעט זהות לזכויות הגבר. בתחומים דתיים מסוימים מעמדם אף גבוה ממעמדו של הגבר. כאמור חלק מאגרות הדת יוחדו לאישה לבדה בהיותה עזר כנגד הגבר, מעמדה שווה לו בתחומי החיים השונים, בחיי הישות, הזכויות, בהשכלה וכן בתחום הדתי הרוחני.

בהוראותיו של כהן הדת רב המעלה אשר פירש את ספרי הדת "אל-אמיר אל-סייד" (1392 – 1479) נאמר: "שבעל ואישה קשורים אחד עם השני בזכויות וחובות הדדים. האישה הינה עמיתתו של הגבר במישור הדתי ועזר לו בחיי הדיומה וחיי שניהם שזורים יחדיו והאישה שותפה בכל המניב להם טוב בחיי היומיום וכן בחיי הדת." (זהר א-דין, 1994: 217)

מדברי "אל-אמיר א-סייד" אנו למדים כי האישה נטלה חלק בהצטרפות לדת הייחוד וכן בהפצתה ובשותפות מלאה עם הגבר, האגרות אשר נשלחו הוקראו בפני פורום נשים בדומה לפורום הגברים, בנוסף על כך המטיפים שהציפו את הדת ציוו כי תוכן איגרותיהם יובא לידיעת הנשים בדומה לגברים ואף ביקשו לעודד אותם בלימוד "אל-חכמה" – אגרות התבונה הדתית.

הגברים לפי "אל-סייד" נצטוו לקיים שוויון מלא בינם לבין הנשים בכל תחומי החיים וכן הנשים. ההרמוניה בין הגבר לאישה מתבקשת והיא תוצר של יחסי גומלין טובים בין השניים. היה ונוצר ניכור בין הבעל והאישה, ראשית חשוב לפעול ליישור ההדורים בין השניים ובאם אין כל ברירה מלבד הפרידה, לאישה זכויות שוות לגבר. לאישה הזכות לבקש את הגט ולה הזכות המלאה לקבל מחצית מהרכוש. דת הייחוד אוסרת פוליגמיה או נשואי נהנתנות, איסור חלוט וחד משמעי. לציין עוד כי נישואין יכולים להתבצע החל מנישואין ממעגל בני/ בנות הדודים/ דודות ואילך ולא פחות מזה ובוודאי לא עם דודה או אחות ואף עם מישהי שינקת עקב סיבה כלשהי משד אמו(אבו עז א-דין, 1990: 314 – 315).

בכל הקשור לרכוש וקניין, לאישה הזכות לפעול בקניינה לפי ראות עיניה ובחופשיות מוחלטת. בצוואה של מייחד האל דרוזית, נתונה זכות מוחלטת לכותב הצוואה ובכך היא שונה מבני דתות אחרות, דיני המעמד האישי חיזקו את העצמאות הזאת והעניקו לה חופש התנהגות בשל חופש הפעולה המוענק לאישה "הדרוזית", בדיני הירושה יש לפעול ע"פ צוואת המנוח/ה ובהעדר צוואה יש להבטיח לאישה קורת גג שתגן עליה ודמי כיס שיבטיחו לה קיום חיים נאותים ללא מחסור. מעבר לאמור יש לאישה הדרוזית את הזכות הלגיטימית והמוסרית לחיות תחת כנפי הגבר הכי קרוב אליה, אשר יהווה עבורה עזר והגנה לעת צרה דהיינו בן או אח או דוד...

בעת פרידה או התאלמנות לאישה זכות האפטרופסות על ילדיה שטרם מלאו להם 18 שנים. השוויון בין האישה והבעל לא התמקד בנישואין ובגירושין אם כי כלל את כל תחומי החיים, הלכה למעשה, במשימות הדתיות כדוגמת הפצת הדת, בחיי היום יום, בחיים הפוליטיים, החברתיים, הצבאים, והתרבותיים ובכך זכתה בכבוד הראוי לה מצד כלל החברה הנמנית עליה.

ניתן לסכם ולומר כי מעמדה החברתי של האישה בקהילת מייחדי האל "הדרוזים" עדיף לאין ערוך ממעמדה של עמיתתה בדתות אחרות, והדבר נעוץ ביחסה של דת מייחדי האל "הדרוזית" לנשים. הדברים אמורים לגבי כל הנשים הדרוזיות ועל אחת כמה וכמה אם הן דתיות "עאקלאת". ידועים מקרים לא מועטים שנשים שעמדו במרכז פעילות חברתית – דתית. (תקי א-דין, 2007: 39-42, 134 ואילך, אבו עז א-דין, 1990: 322-312).

מיום היוולדה נתונה הילדה הדרוזית להשגחתה של אמה. הדואגת לה במסירות רבה, וזוכה לינוק במשך שנתיים תמימות. מיום שהיא יכולה להבין את הנאמר לה, היא קולטת את הביטוי "בשם האל הרחמן הרחום" (בסייעתא דשמיא). בהגעה לשלב למידה זכאית הילדה לקנות לימוד והשכלה, ידיעת מצוות עשה ואל תעשה (מעדי מתוך דנה, 1998: 110).

לאישה מייחדת האל "הדרוזית" זכויות דתיות ולא דתיות, השוות לזכויותיו של בעלה. ואלו הן זכויותיה בתחום הדת: אם אין היא מלומדת מבחינה דתית, ובעלה עולה עליה בלימודיו – עליו לסייע בידה להשתוות אליו. אם האל חנן אותה במידה יתרה של בינה והבנה דתית, של כושר תפיסה וארגון – חובה גם על בעלה וגם על כל יתר - גברים כנשים לכבדה, לקבל את דעתה ולזכותה בהערכה.

אחת מזכויותיה בתחום הדתי ראויה להדגשה במיוחד כפי שלבעלה זכות לגרשה, כך גם לה הזכות לתת לו גט ולהיפרד ממנו. חובות האישה בעת שהתחילה לעבוד למחייתה, ליטול גם חלק

במלאכת פרנסת הבית, ההורים או הבעל. ראוי לציין כי אל לה – לעבוד במקום שסותר את דתה או את היותה ממין נקבה. עליה לחיות בצנעה גם אם יש ברשותה או ברשות משפחתה אמצעים רבים, שמא תיתפס להרגלי בזבזנות. חובה עליה לשמור על דתה, על כבודה ועל מוסריותה. עליה להקפיד על חיי הרמוניה במשפחתה עם בעלה ועם משפחת בעלה ולהימנע מהתנהגות בוטה כלפיהם ואליהם. לנהוג בכבוד למבוגרים וברוך ועדינות בצעירים, להתרחק מתכונות מגונות ולהיות סלחנית ומיושבת בדעתה. על האם הדרוזית להניק את בנה/בתה שנתיים תמימות, לגדלם ולחנכם בנאמנות ולהעניק להם את יסודות הדת ואת דרכי היושר כדי שיגדלו על יסודות איתנים. עליה להיות סבלנית ולשאת בשקט אסון או מחלה אם פגיעה בה. עליה להשתדל לכתוב צוואה לפני מותה, אפילו בהיותה במיטב ימיה. (מעדי מתוך דנה, 1998: 110-112).

תוצאות :

המראה המתגלה לעיני הצופה בכפרים של מייחדי אל "הדרוזים", הינו "צעפים צחורים כלהק של יונים סדור על ענפיו של עץ עבות, נישא, צעפים המשתלשלים מן הראש ועוטפים את הכתפיים ויורדים אל מתחת למותניים. בגדים שצבעם מעודן, חיוור – בגדים היאים לשימוש של סגפן. זוהי תמונה שטבועים בה עמוק, כנות ויופי רוחני, הנובע ממכאוביה של נשמה המשלימה עם גזרת הגורל, מתמסרת לרצון האל ומביעה גם רווחה, גם מצוקה, זוהי תמונה שראוי להנציחה קודם שתיעלם מאתנו ומזיכרונונו.." (צעב מתוך דנה , 1998 : 119) אולם כיום כאשר נוצר סמי וואקום אידאולוגי ערכי ושחיקה במעמד המנהיגות הדתית, הצעיף הצחור החליק לו לכתפיים ולעיתים אף נשכח בבית, הצבעים המעודנים קמו לתחיה והפכו לססגוניים, אופנתיים ולא צנועים, היופי הרוחני אמנם קיים אך לצדו מובלט יופי פיזיולוגי וחרן ראוותני.

החברה של מייחדי האל "הדרוזים" שרויה כיום בתקופת מעבר מחברה מסורתית אשר בהשפעה סביבתית מתמשכת הפכה לחברה פטריארכלית, לחברה מודרנית או סמי מודרנית ללא עוגנים אידאולוגיים ערכיים וללא מנהיגות דתית מורה דרך. זאת מעצם תהליכי הריחוק הקיימים והמתפתחים בין הדתיים והחילוניים, מעצם ניסיונות הכתבת חוקים חברתיים באופן כפייתי, כוחני מתנשא על ידי אנשי הדת אשר רואים בעצמם אפוטרופוסים על התהליכים החברתיים אך ללא כל בחינה אמפירית מעמיקה אודות המתרחש והעלול להתרחש בחברה עצמה. הריחוק מתקיים עוד מנגד ובסטירה מוחלטת לאפוטרופוסיות החברתית מעצם התפיסה האינדיווידואליסטית המשמרת את הפרט במנותק מהחברה מעצם ההתחשבות האלוהית עם הפרט על מעשים האישיים באחרית הימים, תפיסה הרווחת בקרב הדתיים. כחלק מתפיסה זו, הדתי כיום חי בעולמו הוא במעלותיו ובחולשותיו, מניח את ערך ההישג הרוחני האינדיבידואלי במרכז מעשייתו ומותיר את משנתו לעצמו כשהקולקטיב החברתי נתפס כמוקד שליטה חיצוני בלתי תלוי באינדיבידואל. כך שהחילוני הולך בכיוון החילוניות ומטפח את הישגיו האינטלקטואליים והאישיים, מרחיב את ידיעותיו ואת השכלתו, ממונו ונכסיו, נפתח לעולם הרחב ומקיים עמו אינטראקציה מתמדת ושואל שאלות קיומיות ושל זהות אשר, אין בהכרח עליהן תשובות חותכות וחד משמעיות במקורות האינטלקטואליים. אם כי, במקורות הרוחניים בדת הייחוד אשר איננה בהישג ידו, לא נגישה אליו, נתונה לפרשנות אישית שלו ללא חשיפה למקורות ידע לרבות לספרי הדת וללא יד מכוונת ומנתבת של הנגשים לספרי הדת והתוצאה שאולי ניתן לזהות הינו הבזק אור של הסבר על תחום או עניין ספציפי. אך נעלמת מעיניו התמונה הכוללת

הרחבה שתאפשר הבנה מערכתית ברורה. ברקע זה ובהעדר מנהיגות רוחנית מנתבת ומכוונת דרך, נוצר ואקום חברתי, תרבותי ומשבר זהותי. הצעירים והצעירות קשובים לתרבויות אחרות בכפר הגלובלי, בחלקן תרבויות אטרקטיביות וחזקות יותר, גלויות וחשופות לעיני כל, "שובות" בקסמיהן ובמתירנות היחסית שבהן. לצד כל זאת קיימות בקרב הצעירים שאיפות לעצמאות כלכלית ובלתי תלויה, ההולכת ומתחזקת מדי יום ביומו, כל אלה גורמים לריחוק מהדת ומהמסורת הדתית.

חיי בני ובנות ייחוד האל "הדרוזים" בעידן המודרני מאופיינים בהתפתחות מנטאלית, השכלה רחבה, הרחבת ידע טכנולוגי, איכות חיים משופרת, עצמאות כלכלית, והתפתחות מקצועית בקרב נשים וגברים. מנגד ניתן לזהות ריחוק מה מהנורמות, מהמנהגים, מהמסורת ומהדת. שינויים אלה פוגמים בלכידות החברתית ובעיצוב הזהות בקרב הדור הצעיר במיוחד. הנגישות למקורות המידע פתחה בפני הצעירים והצעירות צוהר ואף חלון ראוה רב ממדים, הטכנולוגיה והציביליזציה האירו את עיניהם והעבירו את שרביט השליטה בידע ובמידע לידיהם הם ולא דווקא לדור הוותיק של הוריהם וזקניהם ואנשי הדת אשר היווה על פני דורות רבים עוגנים מסורתיים ודתיים שניתן לחזור אליהם וללכת לפי הלכותיהם ועצותיהם. העידן המודרני מאופיין בקונטקסט אינדיבידואלי של השתלבות, קידמה וזרימה עם המציאות הקיומית העכשווית ופחות התעניינות בתופעות חברתיות המתרחשות מסביב לפרט. בהתייחסות לתא המשפחתי הגרעיני ניתן לזהות שתפקיד ההורה גם הוא הלך והצטמצם וזירת חינוך הילדים הבלעדית להורים, לרבות לאישה נפרצה לחלוטין. אקסקלוסיביות חינוך ההורים לילדיהם נפגמה קשות ומעמדם כמחנכים בלעדיים נשחק רבות אל מול מתחרים סביבתיים לחינוך ילדיהם כמו הסביבה, בית הספר, המדיה והאינטרנט על סוגיהם ומיניהם (תקי א-דין, 2007 : 51-52).

מסקנות:

מעמד קהילת מייחדי האל "הדרוזים" מצוי בתהליכי שינוי משמעותיים ממעמד מסורתי למעמד מודרני. מעבר זה מעמיד קהילה זו במבחנים ובאתגרים מורכבים. במידה לא קטנה, מרחיק את הצעירים מהדת ובכך הלכידות והסולידריות החברתיות נפגמות והתוצאה ריחוק מהנורמות. הערכים והמנהגים הופכים לחיקוי עיוור של תופעות מודרניות, כניעה להשפעות ולפיתויים חיצוניים. אימוץ התנהגויות זרות לקהילה ובהעדר דיאלקט קהילתי עם המחנה הדתי, הורים או מנהיגות מוסמכת וללא ניתוב והכוונה וללא בחירה מושכלת, המעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית הופך ליותר מסובך. מנגד מעת לעת מתרחשים בעידן המודרני, גלים של התעוררות דתית לא מוסברת בקרב צעירים שמעבים את שורות אנשי הדת. לרוב התעוררות זו מתרחשת לאחר שצרה או אסון חברתי או המוני מתרחש איפשהו למייחדי האל או לאחרים, במקום כלשהו ברחבי תבל לרבות כאשר מסתמנת חולשת האדם למול כוחות על או כוחות טבע.

בבואנו לבחון את התפלגות האוכלוסייה לפי חתך גילאים ונתונים סטטיסטיים בישראל באופן סדור מידי שנה, אנו מוצאים כי הרוב המכריע של אוכלוסיית מייחדי האל הדרוזים הינו בחתך הגילאים של גיל 30 ומטה (למ"ס 106/2017, מצורף תרשים 1) דהיינו, שהקולקטיב החברתי בקהילת מייחדי האל "הדרוזים" כלומר רוב האוכלוסייה, "שרויה" כביכול בתקופת המעבר לחיה או בתקופת גיל ההתבגרות בעוד שחתך הגילאים הבוגר יותר והבשל יותר דהיינו, בני גיל 70

ומעלה הפכו למיעוט שולי במספרם ובהשפעתם על התהליכים החברתיים. אף שמכוח האינרציה הזיקה אליהם בזמנים משברים מתעשתת באופן טנטטיבי ומחזירה את אנשי הדת למרכז העניינים שוב, ככל הנראה עקב העדר מנהיגות מובילה ומעצבת חלופית להם. דור הביניים בגלאים של 69-31 שנים הינו דור ההורים שמעמדם כדמויות מחנכות ומעצבת נשחק באופן משמעות השל מתחרים עמו שהם תולדה של העידן המודרני. יתירה מזו מעמדם כמקורות ידע גם הוא נפעם קשות כשהידע והחשיפה אליו הפכו זמינים לדור ההמשך הצעיר יותר .

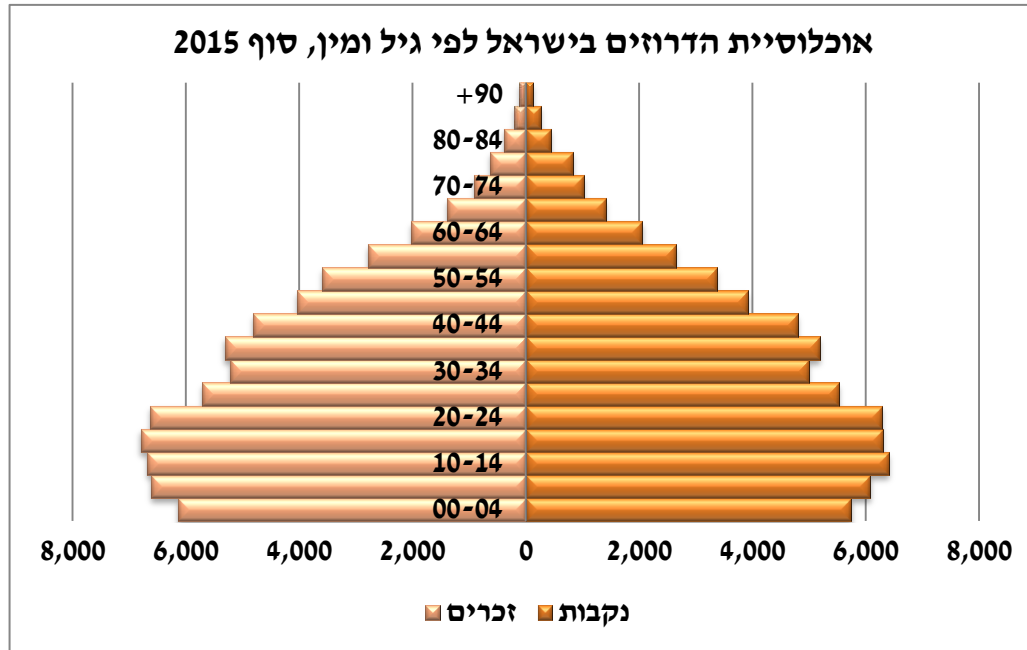
כאמור לחינוך הדור הצעיר בעידן הנוכחי נוספו שחקנים נוספים ובלתי נשלטים כגון הסביבה החוץ ביתית, הקרובה, המקומית והארצית. אפילו הגלובליזציה "פרצה" את פתח מעוז החברה ונכנסה פנימה, אל תוך הבית הפרטי ללא בקשה או שאלת רשות .

מהאמור לעיל ניתן להסיק, שיתכן שהגרעין והמקור הרוחני הדתי איתנים וחזקים דיים , אולם אינם ניגשים לכלל הפרטים שחיים בחברה הדרונית ובשל עוות זה שנוצר לימים, חל מעין סמי איסור שמונע נגישות לספרי הדת לכלל החפצים מבני ומבנות קהילה זו . והנגישות אליהם מחייבת שלב מכין, מעין הכנה נפשות לקבלת הדת תחילה, מבלי לדעת אותה ואת רזיה, במעין הכנה נפשית טרום החשיפה לספרי הדת ואחריו בא השלב של להיות דתי בכל מובן המילה. בהעדר נגישות למקורות ובהעדר מנהיגות רוחנית מכוונת ומנתבת, נוצר מצב בו ישנן השפעות חיצוניות רבות לעתים אף לא מובנות כיצד או מדוע הן אומצו ? האם כתוצאה של אינטרפרטציה אישית או בשל שימוש מעבר לסביר בעיקרון " א-תקיה " ?.

התוצאה ברמה הקולקטיבית הינה שאין יודעים לאן ללכת, אין לכוון ההליכה הקולקטיבית כל חשיבות קולקטיבית, אם כי התהליכים פועלים מכוח האינרציה. במצב נתון זה כל אחד יכול להיות מורה דרך, לתת כיוון או ליתר דיוק, איש אינו יכול להורות את הדרך ואיש אינו יכול להיות מורה או מורה דרך. ניתן להוסיף כי התרבות של המאה העשרים ואילך כפי שמסתמן, לא בטוחה במה שהיא יודעת, האימון במה שיודעים הולך ומתערער. הקדמה והמידע נוגעים בספק ובחשד בעוד שאין תכניות חברתית או משנה סדורה, שקופה וברורה של כללי מוסר מוסכמים שיתוו דרך.

בהיבט הדתי האישה זכתה למלוא ההגנה, ההבנה הברכה והכבוד אולם מעמד זה עורער על ידי הבן והבעל משום ריחוקם מהמקורות הלגיטימיים והחוקים הדתיים ומתוך קוצר ראייתם ואנוכיותם ומשום סכלותם וזה בא לידי ביטוי בפועל בצוואה אשר נוטה לכיוון הבנים שמסמלים את המשכיות שושלת האב ולא לבנות שמתחנות עם בעלים מחוץ למשפחה, ביטוי נוסף הוא בדיני המעמד האישי של האישה המטיבים עמה אולם ברמה היישומית אין זה בא לידי ביטוי בשל שליטת הגברים במערכת המשפט והאמפטיה שלהם לבני מינם (צעב מתוך דנה, 1998 : 121) .

תרשים 1 : אוכלוסיית הדרוזים בישראל לפי גיל, מין עד סוף 2015

ביבליוגרפיה :

Brain, R. (1976). Friends and Lovers. New York.

Firro, K.(1992). A History or the Druzes . E. J. Brill, Leiden.

Helms, j. (1990). Black and White racial identity: Theory, research and practice. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

Labislav, H. (1989). Kinship, Honor and Solidarity: Marriage in the Middle East. Anchor Press, Tiptree Essex, U.K.

Layish, a. (1982). Marriage, Divorce and Succession in the Druze Family. F.J. Brill, Leiden, Netherlands.

Osterreich, H.(1965). Geographical Mobility and Kinship: A Canadian Example. In : R. Paddington (ed.), Kinship and Geographical Mobility, 131-144, E.L. Brill, Leiden.

www.cbs.il . Central Bureau of Statistics 2017 / 106

אבו עז א-דין נג'לא. (1990) א-דרוז פי א-תאריך (הדרוזים בהיסטוריה), דאר אלעלם ללמלאין, ביירות, לבנון.

אבו תראבי, ג'. (2003) מן הם אלמוחדון א-דרוז (מי הם מייחדי האל הדרוזים), הוצאת עלא א-דין, דמשק.

אל-חלבי, עבאס. (2008), מייחדי האל הדרוזים תרבות, היסטוריה ומסרץ הוצאת דאר א-נהאר, בירות.

גרנות, ת. (1985). אובדן, השפעותיו והתמודדות עמו. משרד הביטחון, תל-אביב.

דנה, ניסים. (1998). הדרוזים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

זהר א-דין, ס. (1994). תאריח' אלמוסלמין אלמוחדין א-דרוז. (ההיסטוריה של המוסלמים, מייחדי האל הדרוזים), הוצאת המרכז הערבי למחקר, ביירות.

חסן, י. (1992). תמורות בישובים הדרוזיים כתוצאה משילובם במערכת הביטחונית הישראלית. עבודת מאסטר, אוניברסיטת חיפה.

חסין, כ. (1968), טאיף א-דרוז (העדה הדרוזית, היסטוריה ואמונה) הוצאת דאר אלמעארף, מצריים.

חלבי, רמזי. (2009), מנהיגות כלכלית ויזמות בעדה הדרוזית בישראל. הוצאת אסיה, ישראל.

נויהד', נ. (2000), נסאא מן בלדי, (נשים מארצי) הוצאת דאר אלחדאת'ה, ביירות.

סאלח, שכיב. (1989) תולדות הדרוזים, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, דפי נוי בע"מ, ירושלים.

סלמאן, פלאח, (2000), הדרוזים במזרח התיכון. הוצאת משרד הביטחון, כתר, ירושלים.

תקי א-דין, ח. אדיל. (2007) האישה בחברה של מייחדי האל הדרוזים, בין אמש להיום. הוצאת דאר אלחכה, ביירות. (ערבית)